

Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi Turkish Journal of Middle Eastern Studies

ISSN: 2147-7523 E-ISSN: 2630-5631
Publisher: Sakarya University

Vol. 12, No. 2, xx-xx, 2025
DOI: <https://doi.org/10.26513/tocd.1685096>

Kitap İncelemesi / Book Review

Ortadoğu'da Selefilik

Salafism in the Middle East

Mehmet Berkay Durdu

İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler
Enstitüsü, İstanbul, Türkiye,
mehmetberkaydurdu@ogr.iu.edu.tr,
<https://orcid.org/0009-0002-1055-2266>

Kitap Bilgileri/Book Information

Yazar/Author: Yıldırım Deniz

Yayınevi/Publisher: Nobel Yayıncılık

Basım Yılı/Year of Publication: 2021

Sayfa Sayısı/Number of Pages: 208

Geliş Tarihi/Received: 27.04.2025
Kabul Tarihi/Accepted: 16.06.2025
Yayınlanma Tarihi/ Available Online:
12.08.2025

Yıldırım Deniz tarafından 2021 yılında kaleme alınan “Ortadoğu’da Selefilik” adlı eser, II. Dünya Savaşı’nın ardından Ortadoğu’nun niçin dünyanın geri kalanından negatif ayrılarak istikrar ortamına kavuşamadığını ve çatışmaların şiddetlendiğini sorgulamaktadır. Yaşanan gelişmelerin geleneksel uluslararası ilişkiler teorilerinde öngörüldüğü gibi salt güç istenci ve güvenlik ikilemiyle açıklanamayacağını, kimliklerin, istikrarsızlığın asıl nedeni olduğunu belirten yazar, Selefilik ve buna bağlı yapılanmaların, bölgesel dinamiklerin merkezinde konumlandığını ileri sürmektedir. Teolojinin konusu olan Selefilik, bu eserde Ortadoğu uluslararası ilişkileri bağlamında ele alınarak, dini yorumun, tarihsel süreç içerisinde Ortadoğu’nun yapısını ne ölçüde etkilediğini incelemeyi amaçlamaktadır. Bu bağlamda, nitel, çok boyutlu ve disiplinler arası bir yöntem

Atf için (APA 7): Durdu, M. B. (202x). Ortadoğu’da Selefilik. Nobel Yayınları. *Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi*, x(x), xx-xx.
<https://doi.org/10.17550/tocd/xxxx>

This is an open access paper distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

izlediğini ifade eden yazar, Selefilğin Ortadoğu siyasetindeki rolü üzerine çalışmasını kurgulamıştır. Dört ana başlıktan oluşan eser, Selefilği, uluslararası ilişkiler teorileri bağlamında ele alması yönüyle literatüre katkı sağlamayı hedeflemektedir.

İslamiyet'in doğuşunu konu alan ilk bölümde yazar, M.S. 3. yüzyılda başlayan ve bölgeyi tesiri altına alan ekonomik çöküşün, önemli sosyal sonuçları olduğunu, İslami kaynaklarda Cahiliye dönemi olarak adlandırılan, yoksullaşma ve bedevileşme dönemini başlattığını ifade etmektedir. Araştırmının ana çerçevesini oluşturan Selefilik kavramının temellerinin de bu dönemde atıldığını belirtmektedir. Selefilik, *Tabiin* döneminden sonra, İslam'ın ilk üç kuşağı olan "*Selef-i Salihin*" dönemini mutlak örneklik olarak kabul eden, Sünni mezhepleri ortaya koyduğu içtihadî, fıkî ve kelamî çeşitliliği reddeden 13. yüzyıla kadar sistemsiz bir şekilde gelişmiş teolojik bir tartışma konusudur. Deniz, İbn-i Haldun'un, bedevilik ve hadarilik (şehirlilik) sınıflandırmasından yola çıkarak, Selefilğin asabiyete bağlı olarak gelişen, Arap bedevi yaşam tarzının İslami bir yansıması olduğunu öne sürmektedir. Bu anlamda, yazar, Selefilğin ata geleneklerini katı ve değişmez bir biçimde takip etmek olduğunu ifade eden akademisyenlere paralellik göstermektedir. Bu kavramsallaştırmaya ilişkin olarak, Selefilğin salt rasyonel-irrasyonel zıtlığıyla ele almak, İslam'a ilişkin yaklaşımları ilerici-gerici bağlamında okumak, modernizmin normatif değer yargılarının da zımni bir kabulü olduğuna yönelik bir eleştiri ortaya konabilir. Nitekim bu tutum, eserde Selefilğe ilişkin kapsamlı ve ufuk açıcı bir tartışma, oryantalist söylemlerin ve batı epistemolojisinin ön kabulü sebebiyle büyük ölçüde sınırlandırmıştır.

Selefilğin yalnızca sosyolojik değil, politik yönüne de dikkat çeken Deniz, Hendek Savaşı'nda, Müslümanlara karşı savaşan taraflar arasında bulunan bedevileri engellemek adına *Müellefe-i Gulüb* adlı bir derneğin kurulduğunu ve derneğin Müslümanlar ile bedeviler arasındaki etkileşimi arttırdığını ifade etmektedir. Gelişen ilişkiler, asabiyet kavramının Müslümanlar arasında İslami motiflerle yeniden yaratılmasına imkân tanıyarak Selefilği İslami bir kimlikle siyasi ve sosyal yaşamda zemin kazanmasına imkân sağlamıştır. Yazar, halifelğin, Emevî

hanedanına geçişiyle birlikte, İslam öncesi Arap geleneklerinin daha kuvvetli bir biçimde uygulanmaya başladığını ve etnik kimliğe dayalı toplumsal sınıflandırmanın kurumsal olarak tesis edildiğini dile getirmektedir.

“Emevî Mirası Bir Anlayış: Selefilik”, adlı ikinci bölümde Deniz, Emevî hanedanının yükselişiyle birlikte mezheplerin oluşumunu ve Selefilik fikrinin doğuşunu ele almaktadır. Yazar Ortadoğu’da mezhepleri, İslamiyet’in yayılmaya başlamasıyla birlikte bireylerin ve toplumsal grupların karşılıklı etkileşimi içerisinde ortaya çıkan ve zamanla kurumsallaşan olgular olarak değerlendirmektedir. Yazara göre Selefilik, Arap aşiretlerinin gelenekçi paternalist yapısının dini ve siyasi olarak merkezleştirilmesiyle kristalize olmuştur. Deniz, Selefilik’in zamanla ideolojik bir aygıt olarak şekillendirildiğini, iktidara ve onun hâkim söylemine karşı muhalefeti bertaraf etmek adına kurumsallaştırıldığını öne sürmektedir. 13. yüzyıla kadar, iktidarın tahakküm aracı olarak benimsenmiş dağınık pratikler bütününe ifade eden Selefilik, İbn Teymiye’yle birlikte kuramsallaştırılarak İslam literatürüne kazandırılmıştır. İbn Teymiye, İslamiyet’in namaz ve cihat olmak üzere iki temel sütun üzerine inşa edildiğini, *Eş’arilik*, tasavvuf, felsefe ve mantık gibi alanların İslam’la bağdaşmadığını öne sürmektedir. Deniz, Teymiye’nin bu keskin bakış açısının geleneksel Arap toplumunun bir tezahürü olduğunu ifade etmektedir.

“Selefilik’in Farklı Yorumları” başlığıyla kaleme alınan üçüncü bölümde yazar Selefilik’in 1700’lü yılların ikinci yarısından itibaren yaşadığı dönüşümü konu almaktadır. Osmanlı İmparatorluğu’nun güç kaybetmeye başladığı 18. yüzyılda, Ortadoğu’da birbiri ardına yaşanan ekonomik ve sosyal kırılmaların nedenini reform hareketlerine bağlayan, Arap aşiretleri, yaşanan felaketlerin sebebinin dinin yozlaştırılması olduğuna dair bir tutum takınmış ve İslamiyet’in özüne dönülmesi çağrısında bulunmuştur. Bu tarihten itibaren Selefi fikirler ve hareketler toplumsal ve siyasi alanda giderek daha da belirleyici hale gelmiştir. Deniz, Ortadoğu’da siyaseti ve toplumu şekillendiren üç ana Selefi akımın olduğunu ifade etmektedir, bu bölüm; Vehhâbilik, İhvan ve diğer Selefi akımlar olmak üzere üç alt başlıkta kurgulanmıştır.

İlk olarak Vehhâbîlikten bahseden yazar, 18. yüzyılın buhranlı siyasi ortamında, İslam'ın özüne dönme ve bidata karşı savaşıma motivasyonu ile Abdulvehhâb tarafından kurumsallaştırıldığını belirtmektedir. Dinde saflaşma ve asr-ı saadete dönüş söylemleriyle siyasal bir hareket olarak doğan Vehhâbîlik, Osmanlı hanedanının iktidarına karşı, Arap coğrafyasında Arap hakimiyeti ideolojisiyle ortaya çıkmıştır. Deniz'e göre, Suudi Arabistan'ın ulus yapım sürecinin ve hanedanın meşruiyetinin en önemli bileşeni olan Vehhâbîlik, ülkenin kırsal kesimlerinde yaşayan aşiretlere ortak bir dini ve siyasi kimlik kazandırılması noktasında hayati bir rol oynamıştır.

İkinci olarak İhvan hareketini değerlendiren yazar, İhvan'ı Müslimin'in yabancı ideolojilere karşı geleneksel bir ideoloji olarak Hasan el-Benna tarafından kurulduğunu belirtmektedir. Hareketin temel motivasyonu, emperyalizmin ve Batı ideolojisinin Arap halkına dayatılmasına karşı çıkmak olarak ifade edilmektedir. Toplumsal ve siyasi alanı hızla ele geçirmeye başlayan İhvan hareketine yönelik yazar, devletin birçok fonksiyonunu kısa sürede tekelinde topladığını, hızla siyasallaşarak agresif yayılmacı bir strateji benimsediğini belirtmektedir. Seyyid Kutub'un hareketin başına geçmesiyle birlikte, Ortadoğu uluslararası ilişkiler dinamiklerinde de önemli bir kırılma yaşanmış, İhvan'ın İslami yorumu, sosyalizme ve liberalizme karşı üçüncü bir yol olarak sunulmuştur. Deniz, İhvan'ın, kaygan bir toplumsal tabana sahip olmasına karşın, sahip olduğu aktivist kadro ve sermaye ilişkileri sayesinde Ortadoğu'nun siyasi ve sosyal yaşamında hala belirleyici bir rol oynadığını öne sürmektedir. Son olarak diğer Selefi akımlardan bahseden yazar, bu akımları ilmi Selefilik ve siyasi Selefilik olarak sınıflandırmaktadır. İlmi Selefi akımlar, siyasete dahil olmayacağını taahhüt ederken, siyasi selefi hareket, yerleşik kurumların siyasi kazançlar için kullanılması ve manipüle edilmesinin, ideolojik mücadeleleri için gerekli olduğunu savunmaktadır.

"Selefilik'in Ortadoğu'ya Etkileri" adlı son bölüm, Selefilik'in Ortadoğu'daki devletlerin dış politika stratejilerine ne ölçüde etki ettiğini ele almaktadır. Yazar, Selefi-Şii çatışmasında, Selefilik'i benimsemiş olan farklı örgütler arasındaki nüansları incelemekte ve radikal akımların siyasi alana etkilerine

odaklanmaktadır. İlk olarak Selefi-Şii mücadelesini ele alan yazar, 1979 İran Devrimi'nin, Ortadoğu siyasi hayatında büyük bir kırılma yarattığını ileri sürmektedir. Devrim öncesi dönemde tüm siyasi ve askeri varlığını Amerika Birleşik Devletleri'ne bağlayan İran, devrimle birlikte kendi güvenliğini Sovyetler Birliği ve Çin Halk Cumhuriyeti zeminine oturtturarak Ortadoğu'da dağınık halde bulunan Şii nüfusunu birleştirmeyi hedeflemiştir. Şii Hilali stratejisiyle kristalize olan bu dış politika yaklaşımı, Körfez ülkelerinin kendi güvenliklerini sağlamak adına Selefi-Vehhâbî cepheyi konsolide etmesiyle karşılık bulmuştur. 2011 yılından itibaren hızla artmaya başlayan Selefi örgütler, kısa sürede bölgedeki mezhep çatışmalarını derinleştirmiştir. Ana akım medyada ve literatürde sıklıkla görülen Sünni-Şii mücadelesi söyleminin yanlış bir kullanım olduğunu ifade eden yazar, mezhepler arasındaki çatışmaların Şii-Selefi/Vehhâbî olarak ifade edilmesi gerektiğini öne sürmektedir. Deniz, mezhep çatışmalarının dini karakterli olmadığını, İran-Suudi Arabistan eksenindeki siyasi güç mücadelesinin bir yansıması olduğunu belirtmektedir.

Suriye iç savaşına değinen yazar, Nusayri Baas rejiminin baskı politikalarının radikal Selefi silahlı örgütlerin oluşumuna zemin hazırladığını, bu örgütlerin Suudi Arabistan'ın, hayatta kalma, varlığını sürdürme ve bölgesel nüfuzunu genişletme motivasyonlarıyla desteklendiğini ifade etmektedir. Suudi Arabistan ve İran ilişkileri hakkında Deniz, Devrimle birlikte kopan ilişkilerin odağında mezhepsel bir çatışmanın olmadığını, tarafların mezhepleri araçsallaştırarak güvenliklerini tanımladıklarını dile getirmektedir. İran'ın Şii grupları etkin bir biçimde yönlendirebilme kapasitesi, Suudi Arabistan'ın güvenlik odaklı yaklaşımını perçinleyerek Selefi örgütlere yönelik desteğini artırmasına neden olmuştur.

Bu noktada DAES'e değinen yazar, aslında örgütün sivillere yönelik eylemlerinin taktiksel olmadığını, aksine mezhep çatışmalarını canlı tutarak radikal Selefi anlayışı teşvik etmeye çalıştığını belirtmektedir. Nitekim Deniz, bölgedeki Selefi-Şii mücadelesi bağlamında DAES'in asimetrik bir savaş aygıtı olarak araçsallaştırılmış olmasının, ABD, Suudi Arabistan ve İsrail'in, bölgesel çıkarlarıyla uyumlu bir ortam hazırladığını öne sürmektedir. Şii Hilali politikasını kesintiye uğratan DAES, Suudi

Arabistan'ın bölgedeki nüfuzunu arttırmasına dolaylı yoldan katkı sağlayarak Irak ve Suriye'nin başarısız devlet durumuna düşmesine neden olmuş böylelikle İsrail için tehdit olmaktan çıkmıştır.

Sonuç olarak bu çalışma, Ortadoğu özelinde Selefilik akımının tarihsel süreç içerisindeki gelişimi ve farklı siyasi topluluklar tarafından mevcut iktidar ilişkileri bağlamında ayrıştan yorumlamalarını incelemektedir. Yazar, Batı merkezli uluslararası ilişkiler yaklaşımını eleştirmekte ve pozitivist teorilerin dışlayıcı yaklaşımlarının, Ortadoğu'nun siyasi yapısını ve kimliklerini anlamada başarısız olduğunu öne sürmektedir. Bunu aşmak adına Deniz, tarihsel sosyoloji ve inşacı yaklaşımı önermektedir. Açıklayıcı bir teori olan tarihsel sosyoloji yaklaşımı, yapılara ve kapsamlı değişim süreçlerine odaklanarak kısa süreli değişiklikleri inceleme dışı bırakmaktadır. Selefilğin doğuşunun ve gelişiminin incelendiği ilk iki bölümde, Selefilğe ilişkin detaylar ve bunların gerçek yaşamdaki pratiklerine çok fazla değinilmemiştir. Tarihsel sosyoloji, sosyal bir olgunun tüm boyutlarıyla ortaya çıkışını, toplumu nasıl şekillendirdiği ve toplum tarafından nasıl şekillendirildiğini ele almalıdır. Yazar, ilk iki bölümde tarihsel sosyolojik analizden ziyade, ansiklopedik tarihsel bilgiler vererek Selefilği tanımlamıştır. Bu açıdan, eserin metodolojisinde bahsedilen tarihsel sosyoloji analiz düzeyi yetersiz gözükmektedir. Yazardan beklenen Selefilğin kökenleri ve toplumsal yapıdaki yansımaları derinlemesine incelemesi ve okuyucuya bu dönüşümün nasıl gerçekleştiğini açık biçimde sunmasıdır.

Çalışmanın temel hipotezini oluşturan ve araştırma sorusuna cevap arayan son bölümü, inşacı teori temelinde kurgulandığı belirtilmiştir. Deniz, Ortadoğu'nun uluslararası ilişkilerinde kimlik, kültür ve normların, salt güvenlik odaklı yaklaşımdan daha belirleyici olduğunu, rasyonel olarak birbirleriyle ortak sorunlara sahip olan devletlerin sırf bu kimlikler ve değerler sebebiyle iş birliğine yanaşmadığını öne sürmektedir. Çalışmanın başında ifade edilen bu hipoteze karşı, son bölümde, mezhepsel ayrışmaların çatışmaların kaynağı olmadığı aksine kimliklerin araçsallaştırıldığını, asıl kaynağın güç ilişkisi olduğu öne sürülmektedir. Bununla birlikte İran'ın mezhepsel saiklerle oluşturmuş olduğu Şii Hilali projesine

karşı Körfez ülkelerinin Selefi örgütleri desteklemesinin altında yatan nedeninin, güvenlik olduğu, DAES'in de bu vesileyle araçsallaştırıldığı ifade edilmektedir. Yazarın bölge dinamiklerine ilişkin öne sürdüğü argümanlar, kendi teorik yaklaşımıyla tezat oluşturmaktadır. Uluslararası ilişkilerde bir devletin belirli bir kimliği benimsemiş olması, tüm ilişkilerini bu kimlik üzerine inşa ettiği anlamına gelmemektedir. Yazar, Selefilik'in tarihsel gelişimini inşacı bir yaklaşımla ele aldığını iddia etmesine karşın çalışmada ortaya konan fikirler Batı merkezli geleneksel bir okumanın yansımasıdır. Selefilik'in doğumu, gelişim süreci, zayıflaması ve yeniden güç kazanmasına dair çizilen tarihsel perspektif, güç odaklı neorealist bir okumayla kurgulanmıştır. Selefilik'in özneler arası etkileşimle nasıl inşa edildiğine dair herhangi bir tartışmanın yapılmamış olması, çalışma boyunca ele alınan kavram ve ilişkilerin oryantalist bir biçimde değerlendirilerek kimlik atfedilmesi, yazarın öne sürdüğü kavramsal çerçevenin yanlış kurgulandığını göstermektedir.